

KORINEK LÁSZLÓ

Újabb tendenciák

Csaknem egy évtized telt el az óta, hogy a szerző megkísérelte vázolni a bünyőzés elleni küzdelmet jellemző változásokat (KORINEK, 2003). Az akkori megállapítások ma is vállalhatók, de a területi korlátok, a kriminalitás és annak kezelése terén, továbbá a tudományban végbemenő fejlemények miatt néhány további megállapítás közzététele indokolt.

Lebomló határok, meghaladott igazságok

A XX. század végét és az új évezred kezdetét is a modern állam intézményeinek lebomlása jellemzi. Korábban áthághatatlan, de legalábbis szigorúan őrzött határok szűnnek meg, megkérdőjelezhetetlenek tartott igazságok veszítik el érvényességüket. A határok eltűnése szó szerint és átvitt értelemben is igaz. Példaképpen említhető az Európai Unió, amelynek területén ma már teljesen szabadon mozognak az emberek. De az elválasztó funkció ott is gyengül, ahol ilyen leépítéseket nem hajtanak végre, hiszen a tömegközlekedés, valamint a kommunikáció fejlődése mindenütt közelebb hozza az egyéneket és a közösségeket.

Mindjárt itt – a példa kapcsán – utalni kell az átalakulások ellentmondásosságára is. Azok ugyanis nem egyenes vonalúak, fêkezi ôket egyebek mellett a modern állam tehetetlenségi nyomatéka, valamint a hagyományos intézmények mögött álló érdekek súlya. Az uniós belsô határok leépülésével egyidejûleg a külsô védelmi vonalak határozott megerôsítése ment végbe. Valójában azt kell látni, hogy a továbbiakban kifejtendô új – vagy felerôsödött – jelenségektôl függetlenül a modern állam és az attól elválaszthatatlan jog szerkezete és megközelítései, vagyis a hatalomgyakorlás alapintézményei lényegében nem változtak. Döntôen ezek keretei közé kell illeszteni az új próbatételek által életre keltett intézményeket, modelleket, ami természetesen feszültségek nélkül nem megy. Azt is be kell látni, hogy a lehetôségek korlátozottak. A globális piac például gyakran maga alá tudja gyûrni a fontos, garanciális intézményeket. A konfliktusok kiélezôdése miatt a biztonság hiányát élík át a globális társadalom szereplôei (GÖNCZÖL, 2010).

Megállapítható persze, hogy a bekövetkezett változások valójában igen gyakran csak a modern államhoz kapcsolódó értékek és megoldások szempontjából újak, letűnt korok intézményei kapnak újra szerepet, legfeljebb más technikai és társadalmi feltételek közepette (tettes-sértett kiegyezés, kínvallatás stb.).

A jelzett változásokat a filozófiai és a kriminológiai gondolkodásban a posztmodern irányzat ragadja meg a legélesebben. E szerint a felvilágosodás klasszikusainak eszméin alapuló, meghatározott elvi tételekre építkező, azokból jól levezethető rendszerek nem működnek a feltételezések és elvárások szerint, velük a mai világ már nem magyarázható. A posztmodern iskolák inkább a kaoszelméletet hívják segítségül annak hangsúlyozása mellett, hogy nem teljes zűrzavarról, hanem csupán a kiszámíthatóság korlátozottságáról van szó. Emellett nem tagadják, sőt hangsúlyozzák a kriminalitás társadalomba ágyazottságát, valamint az emberi magatartás kiemelkedően fontos szerepét (MILOVANOVIC, 1997; KORINEK, 2010, 218–221. o.).

Az eddig mondottakból következik – és ennyiben egyet lehet érteni a posztmodern gondolkodókkal –, hogy a bűnözés, valamint az annak kezelésére kialakított intézményrendszer nem szakítható ki a társadalmi-politikai viszonyok egészéből. Magyarul: a bűncselekmények elkövetése és a büntető igazságszolgáltatás intézményei között nincs olyan kapcsolat, amely meghatározó jelentőségű hatásokat idézne elő. Ezért hibás például a visszاسzorítandó magatartásokat pusztán vagy legalábbis döntően súlyosabb büntetések kiállításba helyezésével kezelni kívánó kriminálpolitika. Így logikusan a további fejtegetések sem a bűnözés alakulását veszik alapul, hiszen a jelzett változások sem vezethetők vissza arra, a politikai indíttatású magyarázatok ellenére.

Mégis – valójában az eddigieket alátámasztandó – egy rövid kitekintés erejéig érdemes szemügyre venni a világ bűnözésének alakulását. A bűnmegelőzéssel és a büntető igazságszolgáltatással foglalkozó 12. ENSZ-kongresszuson (Salvador, 2010. április 12–19.) áttekintették a rendelkezésre álló adatokat. A különböző kultúrák, jogrendszerek és – nem utolsósorban – statisztikai számbavételek miatt nyilvánvalóan nehéz az összehasonlítás. Általánosságban annyit lehet mondani, hogy a helyzet lényegesen nem romlott, de nem is javult. A kép bűncselekményenként és országonként (régiónként) meglehetősen tarka. A viszonylag jól összevethető emberölések számát illetően Európában és Ázsiában csökkenés állapítható meg, Amerikában az elkövetések száma alapvetően stagnál. A vagyoni elleni deliktumok közül a betöréses lopások, gépjárműlopások szintén lefelé tendálnak, míg meglehetősen meredek emelkedés mutatkozik a kábítószer-bűnözés körében. Megjegyez-

dó az is, hogy olyan új bűncselekmények jelentek meg – például kalózkodás –, amelyek hosszú ideje nem szerepeltek a statisztikákban (Secretary-General, 2010).

Magyarországon az új évezred első tíz évében a regisztrált bűncselekmények számának a csökkenése volt tapasztalható. 2011-ben a megelőző évhez képest 0,9 százalékos növekedés volt, ami számottevőnek nem nevezhető (KSH, 2012, 72. o.).

A jövőre vonatkozó előrejelzések differenciáltan közelítik meg a bűnözés várható alakulását, hangsúlyozva, hogy más-más tényezők befolyásolják az egyes kategóriákhoz tartozó cselekmények statisztikai dinamikáját. Nem drámai mértékű növekedést jósolnak a szakemberek például az Egyesült Államokban 2020-ig (BURRUSS, 2007).

Magyarországon *Déri Pál* prognózisa szerint az emberölések és a család, az ifjúság és nemi erkölcs elleni deliktumok számában csökkenés, az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közelet tisztasága, valamint a közrend elleni bűncselekmények statisztikájában emelkedés várható 2025-ig. A vagyon ellen irányuló elkövetések száma szintén növekedést mutathat, ha a felderítési mutatók nem javulnak. Hasonló a helyzet az erőszakos, garázda magatartásokkal, bár itt igen jelentős területi eltérések vannak – és lesznek a jövőben is hatékony központi beavatkozás hiányában. A közlekedési bűncselekmények előfordulása várhatóan lényegében változatlan marad, a gazdasági és a korrupciós elkövetések esetében pedig a hivatalos adatok keveset mondanak, hiszen itt nyilvánvalóan óriási a latencia. A szerző szerint összességében a kriminalitás növekedésével kell számolni, de annak mértékét a bűnüldözés jelentősen befolyásolhatja (DÉRI, 2008, 6–7. o.).

Hiba volna a kriminalitás alakulásának értékelését kizárólag az összesített adatokra alapozni, ezt általában nem is teszik. Utalni kell mindenekelőtt a hatóságok előtt ismertté nem váló cselekmények nagy számára. A felderítés eredményessége, valamint a nyomozó hatóságok és a társadalom közötti kapcsolat megfelelő alakulása révén lehetséges, hogy a statisztikában emelkedés mutatkozik, miközben csupán több cselekmény kerül a hatóságok látókörébe. Mindamellet az sem mindegy, hogy konkrétan milyen jellegű deliktumok fordulnak elő. A közvélemény, valamint a tudomány is az elkövetés módja, a sértettek személye és sok más körülmény ismerete alapján tud véleményt formálni a kriminalitás alakulásáról. Ilyen megközelítésben még nehezebb prognózist adni, hiszen például a kábítószernek tekintett egyes anyagok fogyasztásának legalizálásával – amely 2012. november 7-én az Egyesült Államok két tagállamában, Oregonban és Washingtonban népszavazással meg is tör-

tént – mind a bűnözés mennyiségi, mind pedig minőségi mutatóiban lényeges változás várható. Általánosságban el lehet mondani, hogy maga a törvényhozás az egyes magatartások büntetendővé nyilvánítása vagy dekriminálizálása révén jelentősen befolyásolja a bűnügyi helyzetet.

Nincsenek tehát olyan riasztó jelek, amelyek a társadalom vagy az állam, esetleg a nemzetközi közösség számára radikális változtatásokat követelő megpróbáltatást jelentenének. A terrorizmus veszélye továbbra is fenyeget, a védekezés jogi keretei azonban kialakultak. A nemzetközi szervezett bűnözés esetében – ahogyan arról a továbbiakban szó lesz – szükség van hatékony intézkedésekre, az együttműködés javítására.

Az országhatárok átlépése

A bűnözés nemzetközivé válása nem új jelenség. Bizonyos cselekmények (például csempészet) lényegüknél fogva érintenek több államot, de az elkövetők gyakorlati megfontolásai miatt sem marad meg a kriminalitás az egyes országokon belül. A XX. század végétől azonban az emberek és az adatok áramlásában óriási változások következtek be.

Magától értődően fogalmazódott meg a követelmény: a nemzetközi kriminalitásra nemzetközi bűnüldözéssel kell válaszolni. A dolog mégsem ennyire egyszerű. A döntően ma is az egyes államok egymástól meglehetősen eltérő jogrendszereihez igazodó büntető igazságszolgáltatás nehezen globalizálható. Példaképpen említhető, hogy a kábítószerrel való visszaélés egyes eseteit számos helyen halálbüntetéssel fenyegetik. Ez pedig akadály az ilyen szankciót nem ismerő államokkal való együttműködésben, hiszen a kiadatás iránti kérelem teljesítésének általános feltétele az átadó állam legfontosabb jogelveinek való megfelelés a kezdeményező országban. De magukban a tényállásokban is lehet igen lényeges eltérés. Afrikában például általános a homoszexualitás büntetőjogi fenyegetettsége, Ugandában a visszaesőkre kötelezően kiszabandó halálbüntetést a közelmúltban változtatták életfogytig tartó szabadságvesztésre.¹ Másutt viszont tilos a szexuális orientáció alapján történő bármilyen hátrányos megkülönböztetés. Hasonló nehézségeket okoz az eljárási rendelkezések összehangolása.

Sajnálatos módon azzal is számolni kell, hogy egyes államok, illetve azok vezetői az egyébként hivatalosan általuk is elítélt bűnös tevékenység folyta-

¹ <http://allafrica.com/stories/201209200205.html>

tásában, az elkövetők büntetlenül maradásában érdekeltek anyagilag, vagy más okból (BASSIOUNI, 1999, 311. o.). Nemzetközi felháborodást váltott ki például, hogy Azerbajdzsánban egy Magyarországról az ítélet végrehajtása céljából kiadott gyilkost azonnal kegyelemben, sőt: állami elismerésekben, kedvezményekben részesítettek.² Mindebből azonban nem következik, hogy bevált volna az a 2000-ben készült előrejelzés, amely szerint 2010-re már „bűnös államok” jöttek volna létre, amelyek intézményesen támogatják a kriminális magatartást.³ Egy ilyen állapotban logikusan merülne fel az államokkal szembeni rendőri és igazságszolgáltatási fellépés szükségessége. Az Egyesült Államok részéről – ahol a hivatkozott előrejelzés készült – kétségtelenül voltak erre utaló megnyilvánulások (már a korábbi időszakokban is), a nemzetközi jog azonban nem teszi lehetővé, de a helyzet szükségesség sem az ilyenfajta magatartást.

Mindezen nehézségek ellenére alapvető szükségszerűség és kikerülhetetlen jövő a bűnüldözés globalizálódása (Uo., 1999). Az említett tényezők miatt azonban gyors előrehaladásra nem számíthatunk ezen a téren, miközben a mindenkori helyzethez igen rugalmasan alkalmazkodni képes nemzetközi szervezett bűnözés sokak véleménye szerint az egyik legnagyobb veszélyt jelenti, immár nem csupán a jogrendszerekre és a gazdaságra, hanem az államok szuverenitására is (ANDREAS, 2011).

Az eredmények azonban már ma is elismerést érdemelnek. Igen sok nemzetközi szerződés jött létre a legsúlyosabb, számos esetben több joghatóságot érintően elkövetett bűncselekmények üldözésének összehangolása érdekében. A népirtástól kezdődően az emberkereskedelmen át a szervezett bűnözésig fontos kérdésekben sikerült megállapodni és széles körben elfogadott elveken alapuló bűnüldözési kereteket kialakítani. Sőt: egyes területeken az anyagi, az eljárási, valamint az intézményes feltételeket is sikerült úgy kialakítani, hogy a nemzetközi jogba (is) ütköző, kiemelkedő tárgyi súlyú cselekmények miatt nemzetközi büntetőbíróóságok is működnek.

A dolog természeténél fogva még több sikerrel kecsegtetnek a regionális intézmények. Az Európai Unióban, de különösen az azon belül létrejött schengeni együttműködés keretei között ma már lehetőség van az időveszte-

² 2004-ben egy Magyarországon katonai tanulmányokat folytató azerbajdzsáni hallgató, Ramil Safarov baltával megölt egy ugyanazon program keretében itt tartózkodó örmény katonát. Safarovot életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték azzal, hogy feltételes szabadságra legkorábban harminc év elteltével bocsátható. 2012 augusztusában a magyar kormány kiadta az elíteltet Azerbajdzsánnak, ahol azonnal megkegyelmezték neki, és nemzeti hősként ünnepelték.

³ International Crime Threat Assessment

<http://clinton4.nara.gov/WH/EOP/NSC/html/documents/pub45270/pub45270chap5.html>

séggel járó formalitásokat mellőző nemzetközi bűnüldözésre. Létrejött az Europol, vagyis az Európai Rendőrségi Hivatal, amely nem lát el ugyan közvetlen hatósági vagy kikényszerítő tevékenységet, de – információk gyűjtésével, elemzésével és a tagországok rendőrségei közötti koordinációval – egészen közvetlen segítséget nyújt a terrorizmus, a kábítószer-kereskedelem, az illegális bevándorlás, a tiltott radioaktív és nukleáris anyagok csempészése, a lopott autók csempészése, a pénzmosás és az euró hamisítása elleni fellépés terén.

A bűnözés kezelése elválik a hagyományos értelemben vett büntetőjogtól

A modern állam intézményrendszerének kiépítésére nagy hatást gyakorló klasszikus iskola számára elképzelhetetlen volt a bűncselekmények büntető igazságszolgáltatáson kívüli kezelése. A nullum crimen sine lege elve a felderítés gyorsaságára és elkerülhetetlenségére vonatkozó igényvel együtt a törvényesség feltétlen érvényesülését kívánta meg. Ami bűncselekmény, az nem lehet más, és nem lehet más megítélése, mint amit a jog meghatároz. Az emberi jogok egyetemességéből pedig az következik, hogy az ilyen rendszerben a gyanúsítottak, vádlottak, sőt még az elítéltek is számíthattak az őket megillető védelemre. Kétségtelen tény, hogy a pozitívizmus előretörésével már a XIX. század második felében voltak törekvések a szigorú jogi keretek oldására, maga a szabályozás azonban általában megmaradt az egyén és a társadalom számára is megfogható garanciákat nyújtó alkotmányos rendben. Ehhez igazodott a jogalkalmazás, de a tudományos kutatás is kötődött a büntetőjogi fogalmakhoz, tényállásokhoz.

A múlt század végéhez közeledve azonban ismét felerősödtek azok a tendenciák, amelyek a társadalom védelmét, a veszélyek elhárítását, vagy éppen – bár többnyire kimondatlanul – a közösség és az egyének kontrollját helyezik előtérbe, ezen belül pedig csupán az egyik fontos, de nem kizárólagos eszköz a büntető igazságszolgáltatás. A fegyelmező, illetve a kockázati társadalom keretei között a megelőzésen van a hangsúly. Ennek eszköztára azonban számos területen kegyetlenebb a megtorlásénál. Gondoljunk csupán a „három csapás” büntetéskiszabási gyakorlatára, ami értelemszerűen a veszélyesnek tartott bűnözők társadalomból való kivonása útján kívánja elejét venni az általuk elkövethető bűncselekményeknek.

Minőségi változások a büntetőjogon belül

A büntetőjogtól való elszakadás többféle módon ment és megy végbe. Részben úgy, hogy maga a szabályozás formálisan megmarad ugyan a jogág keretei között, de a hagyományos értelemben vett alaptételektől elszakad. Példa erre a jogi személyek felelősségének törvénybe iktatása, ami már több jogrendszerben megtörtént (FANTOLY, 2008). Ez ellentétes az egyén bűnösségének vizsgálatára fókuszáló, hosszú ideig kikezdzhetetlen megközelítéssel.

Fontos változások mentek végbe az eljárás területén is. Itt említhető az elkövetői minőséget illetően anyagi jogilag is értelmezhető „ellenség-büntetőjog”, ami valójában a garanciális szabályok jelentős részének a kiiktatását jelentti a társadalomra leginkább veszélyesnek tekintett bűnözőkkel szemben (JAKOBS, 2010). Ez természetesen csak akkor valósítható meg, ha félretesszük az ártatlanság vélelmét: a jogokból való kirekesztés már magában foglal egyfajta ítéletet, ami nem egy fair büntetőeljárás nyomán fogalmazódik meg. Valójában az Egyesült Államokban a koncepció már meg is valósult. A katonai bizottságokról szóló 2006-os törvény értelmében a „törvénytelen idegen ellenséges hadviselők” (alien unlawful enemy combatants) nem részesülnek az alkotmány által is garantált jogvédelemben, de még a humanitárius nemzetközi jog szabályai sem vonatkoznak rájuk. A katonai bizottságok valójában a végrehajtó hatalomtól függő igazságszolgáltatási intézmények. Az előttük tárgyalt ügyek mindamelltt bűncselekmények vádján alapulnak, részben a hivatkozott törvény anyagi jogi szabályainak felhívásával. Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy mindez ellentétben áll az emberi jogok tiszteletben tartásának a követelményével (ALEXANDER, 2012).

A kínvallatás egyrészt abszolút tilalom alatt állt és áll ma is az irányadó nemzetközi és alkotmányos szabályozásban, másrészt sokáig tabunak számított még az említése is, ha csak nem egy elnyomó rendszer embertelenségének igazolására hozták fel. *Irk Albert* 1928-ban azt írta, hogy a tortúra már csupán szégyenteljes jogtörténeti emlék (IRK, 1928, 73. o.).

Az utóbbi évtizedekben azonban újból napirendre került a kínvallatás intézményesítése, sőt: alkotmányos keretek közé illesztése. *Alan M. Dershowitz* kifejtette, hogy bírói engedély alapján kivételes esetekben – mindenekelőtt terroristákkal szemben – alkalmazható volna a fizikai kényszer információk megszerzése érdekében (DERSHOWITZ, 2002, 139–142. o.).

A büntetőjog egyik, ma már kizárólagosnak ugyan nem nevezhető, de a szankció kiszabásakor mégis kiindulási pontnak tekintett tétele a tetтарыны büntetés. Az elkövetett cselekmények negatív társadalmi értékelésétől függő-

en a jog tipikusan büntetési tételkereteket határoz meg, amelyek általában tól-ig határok között engedik – és követelik – meg az egyéniesítést, valamint a konkrét körülmények értékelését. A pozitivista iskola fellépésétől és hatásától kezdődően számos olyan szempont fogalmazódott meg – egyrészt a jogi szabályozáson belül, másrészt a gyakorlatban –, amely megtöri a tethhez igazított büntetés követelményét. Példaképpen említhető a határozatlan vagy relatíve határozatlan tartamú szabadságelvonás, a vádalku, a vádemelés mellőzése és számos egyéb megoldás.

A tettes és a sértett közötti kiegyezés is a klasszikus elveken alapuló büntetőjogi keretek feladását jelenti, másrészt visszatérésként is értékelhető a modern jogszolgáltatás előtti korszak kompenzációs szemléletéhez. Kétségtelen tény, hogy ilyen követelmény a törvényben nem szerepel, mégis nyilvánvaló, hogy ebben az esetben a tettarányosság felé mutatnak a jogkövetkezmények, különösen a vagyoni elleni cselekmények esetében, amikor is általában a ténylegesen okozott kárt kell megtéríteni.

Vannak olyan bűnüldözési és igazságszolgáltatási koncepciók is, amelyek a büntetőjog eszköztárára építenek ugyan, mégis elszakadnak a vázolt alapgondolattól. Ilyen a „fedőbüntetések” kiszabására irányuló stratégia. Különösen a terrorizmus elleni küzdelemben kapott szerepet az a módszer, amely az elkövetőket nem a legveszélyesebb magatartásuk, hanem valami más miatt marasztalja el (LOCHNER, 2008). Ennek oka többnyire a bizonyítás nehézségében rejlik, de más megfontolások (a terrorcsoport más tagjainak megérettése, a szabadságelvonás alatti adatszerzés lehetősége) is szerepet játszanak. Megjegyzendő, hogy a többi megoldással együtt itt sem valami soha nem létezett jelenséggel állunk szemben, hiszen közismert példaként lehet említeni Al Capone esetét, akit az általa valószínűsíthetően (ha az ártatlanság védelme nem illetné meg őt is, akkor azt lehetne mondani: köztudottan) elkövetett igen súlyos cselekményekért nem, csak adócsalásért tudtak elítélni (SZIKINGER, 2011).

A jogág határainak átlépése

Ezúttal is hangsúlyozni kell, hogy a bűnözés elleni társadalmi és közhatalmi küzdelem még a klasszikus felfogás mellett sem szorítkozhatott, nem is szorítkozott soha a büntetőjog alkalmazására. A megelőzés vagy éppen azzal is összefüggésben a börtönből szabadultak utógondozása nyilvánvalóan mindig igényelte más jogágak intézményeinek és a jogon kívüli cselekvésnek a segítségét. Elvi tétel volt, hogy a represszió és a prevenció elválik egymástól

mind az intézményrendszert, mind pedig az alkotmányos jogok korlátozhatóságát illetően. A represszió a már elkövetett cselekményekre való társadalmi és állami reagálást jelentette a büntető igazságszolgáltatás rendjében. Ettől élesen elvált a megelőzés, amely értelemszerűen a bűnös magatartások kialakulásának megakadályozását szolgálta. Megjegyzendő, hogy a represszív fellépésnek mindig volt megelőzési célja, fordítva viszont ez alkotmányosan nem képzelhető el.

A múlt század végétől kezdődően felerősödtek azok a törekvések, amelyek a büntetőjogon kívül (is) próbálták a kriminalitás elleni harcot folytatni, még hozzá nem csupán a megelőzés terén. Példaképpen említhető a polgári jog alkalmazása a bűncselekménnyel szerzett nyereség elvonása céljából, sőt: akár bírói kötelezés útján egyes (különösen a konkrét személyek felelősségét illetően nehezen bizonyítható) bűncselekményt megvalósító magatartások visszaszorítása érdekében is (CHEH, 1998). A bűnözés leküzdésére irányuló erőfeszítések ma már a potenciális elkövetőkkel kötött magánjogi szerződések eszközével is élnek. Az Egyesült Királyságban az antiszociális magatartást tanúsító személyekkel – mindenekelőtt fiatalokkal – olyan megállapodásokat kötnek, amelyekben az érintett vállalja, hogy tartózkodik bizonyos magatartások tanúsításától. A vállalt kötelezettségek megszegése esetén már formális közhatalmi szankciókat alkalmaznak vele szemben (CRAWFORD, 2003).

Hasonlóan fontos szerepet játszik a közigazgatási jog, illetve annak alkalmazása is. Ebbe a körbe tartozik az Angliában és Walesben (Skóciában némileg eltérő feltételekkel) kibocsátható kötelezés, amelyet antiszociális magatartást tanúsító személyekkel szemben alkalmaznak a mozgásszabadságot és más jogokat korlátozva. A határozatot rendőrségi és önkormányzati előkészítés után a bíróság hozza meg, de a büntetőjogi garanciák (kétséget kizáró bizonyítottság követelménye, terhelti jogok) mellőzésével (GARRETT, 2007, 849–851. o.). A dolog közigazgatási jellegét támasztja alá az a tény is, hogy Hollandiában már a bíróságok bevonása nélkül bocsáthatnak ki a polgármesterek hasonlóan korlátozó határozatokat a deviáns magatartás visszaszorítása érdekében. Más adminisztratív eszközök is rendelkezésre állnak. Ilyen például szórakoztató vagy más intézmények bezárása az ott elkövetett (vagy elkövethető) cselekmények miatt. Ennek a megoldásnak a represszív hatása már teljesen egyértelmű (HUISMAN – KOEMANS, 2008).

Magyarországon az 1999. évi LXXV. törvény, illetve annak általános indoklása mondta ki elvi éllal, hogy a közigazgatási eszközrendszer részeként funkcionáló rendészet represszív jelleggel is alkalmazandó a kriminalitás, mindenekelőtt a szervezett bűnözés elleni fellépés érdekében.

A közigazgatási eszköztár bővülése mindazonáltal a rendőrség működésére vonatkozó szabályokban és azok alkalmazásában fejeződik ki a legnagyobb mértékben. Itt is rá kell mutatni arra, hogy többnyire nem vadonatúj megoldásokról van szó, hanem mindenekelőtt arról, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszer eredménytelenségéből (megjegyzendő, hogy ezt a kritikát elsősorban a múlt század kilencvenes éveit megelőző korszakban fogalmazták meg, azóta a bűnözés számos országban csökkenő tendenciát mutat vagy stagnál) a döntéshozók a felderítés hiányosságaira következtettek, ezért annak kívántak nagyobb hatékonyságot adni. Így a természeténél fogva nyílt közösségi rendőri munkát – bár formálisan mind a mai napig hangsúlyozva annak szükségességét – egyre inkább felváltotta az adatgyűjtésen és -értékelésen alapuló (intelligence-led) tevékenység, többek megfogalmazásában a korábban „magas rendőrségként” (haute police, high policing) megjelölt, korábban elsősorban politikai irányultságú, zömmel titkos működés (BRODEUR, 2007).

Amint arról már a tendenciákat elemző korábbi írásban is szó volt, általánosan jellemző, hogy az emberek megfigyelése, a róluk történő, de általuk jó részét ellenőrizhetetlen adatgyűjtés egyben a megóvottság szintjét is növeli, amellet a biztonság érdekében kifejtett tevékenységet a társadalom tagjai akár önkéntes jogkorlátozással is elfogadják, sőt: jellemzően támogatják (KORINEK, 2003). Tudni kell azonban, hogy a proaktív működés szükségképpen érinti vagy legalábbis érintheti az egyének és a szervezetek lehetőségeit, mozgásterét. Üzleti döntések befolyásolása mások által nem ellenőrizhető biztonsági megfontolások alapján, információk átadása bűnüldözési célokból, de minden más érdeket elnyomva nem feltétlenül állja ki minden esetben a szükségesség és arányosság próbáját, miközben alig van olyan rendőri tevékenység – beleértve a titkos felderítést is –, amely ne érintene alapvető jogokat. Mi több: ezen a területen már a bűnüldözés és maga a kriminalitás is összemosisódik, hiszen a bünszervezetbe beépült fedett nyomozók például nyilvánvalóan nem vonhatják ki magukat a többiek ügyködéséből a lelepleződés veszélye nélkül. Ez persze a dolog természetéből adódik. A magyar büntetőeljárás törvény például kimondja [192. § (2) bek.]: *„A bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetén az ügyész a nyomozást határozattal megszünteti, ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható fedett nyomozó [...] a cselekményt szolgálati feladata teljesítése közben bűnüldözési érdekből követte el, és a bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik.”* Megfogható korlátot csak az jelent, hogy a más életének szándékos

kioltásával járó deliktum esetén az idézett rendelkezés nem alkalmazható. Az érdekek mérlegelése pedig azért nehéz, mert az annak alapjául szolgáló tények zömmel ellenőrizhetetlenek. A titkos felderítéssel kapcsolatos veszélyek mind jogi, mind pedig erkölcsi téren azt igényelnék, hogy a jogalkotó különös garanciákkal védje az alkotmányos értékeket (JOH, 2009).

A privatizáció, a magánbiztonság kérdéseiről már a korábbi írásban is volt szó (KORINEK, 2003). Itt annyiban érdemes erre a tendenciára – azaz a védelem jelentős részének az állam és az önkormányzatok közvetlen kontrollja alóli kikerülésére – kitérni, amennyiben az is a büntetőjog szerepének a visszaszorulásához vezet. Arról van szó, hogy még a hivatalos bűnüldözésben is érvényesül a szelekció, ami azt jelenti, hogy nem minden tényállászerű magatartás kerül a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe, mert a hatóságok különböző megfontolásokból már az inputnál megállítanak ügyeket (KORINEK, 1988, 117–119.). Még inkább így van ez, ha magánbiztonsági szervezetek tagjai észlelnek bűncselekményt. Az őket működtető emberek vagy csoportok sajátos érdekei még inkább az informális megoldások irányába terelhetik a bűnös magatartások kezelését (SIMMONS, 2007).

A vállalkozások mellett a modern állam szigorú szabályokon alapuló büntető igazságszolgáltatási rendszerétől való eltávolodást jelentenek a „társadalmatisítás” különböző intézményei és megoldásai is. A közösségi rendőrség eszméjének és gyakorlatának az elterjedése – elsősorban az Egyesült Államokban – logikusan vezetett el a közösségi ügyészség (GRAMCKOW, 1997), valamint a közösségi igazságszolgáltatás (LANNI, 2005) bevezetésének szorgalmazásához.

Az anyagi, az eljárási, sőt: a büntetés-végrehajtási jogot is érinti, valójában azok hatálya alól von ki ügyeket a „célzott ölés” (targeted killing) gyakorlata. Ez nem más, mint személyek kiválasztása és megsemmisítése állami erő alkalmazásával bűnös tevékenység miatt, de bármiféle formális eljárás lefolytatása nélkül. Hozzá kell tenni: az ilyen kivégzéseken rendszerint azok közül is sokan meghalnak, akik az áldozat közelében tartózkodnak, de egyébként semmi közük az ő bűnösnek tekintett tevékenységéhez. Ez a mellékhatásként bekövetkező sérelem (collateral damage) sajnálatos ugyan – mondják a végrehajtók és a döntéshozók –, de többnyire elkerülhetetlen. A célzott ölés a tapasztalatok szerint egyébként nem csupán az alkotmányos büntetőjog követelményeinek a megsértését okozza, de kontraproduktív is: az ilyen beavatkozások után rendszerint megnő az érintett állam elleni támadások száma. Valójában csak a régi mondás igazolódik be: az erőszak erőszakot szül. Az sem elhanyagolható körülmény, hogy a megoldás elvi alátámasztást ad más államok és szervezetek hasonló akcióinak (GROSS, 2006).

A rendészeti megközelítés előtérbe kerülése

A modern állam kialakulásától kezdve az európai kontinentális rendszerek hagyományosan megkülönböztették egymástól a represszív büntető igazságszolgáltatást és a veszélyelhárítást szolgáló, a közigazgatás körébe tartozó rendészetet. Az előbbinek mindig volt preventív célja, a rendészet azonban döntően kriminális magatartások megelőzését, nem pedig a megtorlást szolgálta. A büntető igazságszolgáltatás vezérlő elve az igazságosság volt, míg a rendészet keretében a célszerűség szempontja dominált.

A kockázati társadalom, valamint a fegyelmező állam koncepciójának és gyakorlatának előtérbe kerülése azzal is járt, hogy a kétfajta, különböző jogágakhoz sorolt normacsoport, illetve azok alkalmazása egyre inkább összemósodott. A biztonság iránti igény felértékelődése (ALBRECHT, 2006), a kockázatkezelési felfogás a jogépség megóvása helyett a tényleges veszélyekre való reagálás követelményét helyezte előtérbe a büntetőjog alkalmazása körében is, így valójában a – ha nem is teljesen a hagyományos, közigazgatási eszközrendszerrel használó – rendészeti „filozófia” talaján jött létre a közeledés a büntető igazságszolgáltatás és a rendészet között. A kölcsönhatásra tekintettel persze ez azt is jelentette, hogy a rendészetben is elszaporodtak a büntetőjogra jellemző megoldások. Példaképpen említhető a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 33. § (2) bekezdésének b) pontja, amely lehetővé teszi a bűncselekménnyel – még nem megalapozottan – gyanúsítható személy szabadságának az elvonását nyolc, indokolt esetben pedig akár tizenkét órára. Ugyanilyen lehetőség a gyanú megalapozottá válása után pusztán ezen az alapon már nincsen, hiszen a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 5. §-ának (2) bekezdése fő szabályként mondja ki, hogy mindenkinek jogában áll szabadlábban védekezni.

A rendészeti szempontok uralkodóvá válása a büntetőjog alakulásában is megfigyelhető. Az Alkotmánybíróság megsemmisítette a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 186. §-át, ami a közterületnek a rendeltetésétől eltérő, életvitelszerű lakhatás céljára történő használatát szankcionálta (Alkotmánybíróság, II/1477/2012.). Az elbírálás során nem volt vitatott – ez a szabálysértési törvény indokolásából is kitűnik –, hogy lényegét tekintve büntetőjogi szabályozásról van szó, csupán a társadalomra veszélyesség csekély foka miatt kerültek külön törvénybe a szabálysértési tényállások. Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy sem a hajléktalanoknak a közterületekről való eltávolítása, sem a szociális ellátások igénybevételére való ösztönzése nem tekinthető

olyan legitim, alkotmányos indoknak, amely megalapozná a hajléktalanok közterületen élésének szabálysértéssé nyilvánítását. A hajléktalanság szociális probléma, amelyet az államnak a szociális igazgatás, a szociális ellátás eszközeivel és nem büntetéssel kell kezelnie. Ebből az következik, hogy tulajdonképpen már a rendészeti megközelítés sem elfogadható, de a bagatell-büntető-jog keretében történő szabályozás különösen kifogásolható.

Szívós Mária alkotmánybíró különvéleményében fogalmazta meg azt a gondolatot, amely nyilvánvalóan a jogalkotó szándékaihoz áll közel: „*Elveim és szilárd jogi meggyőződéseim szerint nem sérti (nem sértheti) az emberi méltóságot egy olyan szabályozás (legyen az akár büntető jellegű szankciókkal fenyegető törvény), amely alkalmas lehet arra, hogy az embert az emberhez méltóbb életkörülményeket lehetővé tevő eszközök igénybevételére rávegye, hovatovább az egészséget, végső soron az életet veszélyeztető életmód felől a mind fizikálisan, mind mentális értelemben egészségesebb lét felé terelje.*” Kétségtelen tény, hogy az egyént saját magától is védő normák (például a kábítószer-élvezet tiltása, a dohányzás korlátozása) valamilyen szinten léteznek a büntetőjogban és a rendészetben is, a közhatalom által preferált értékeknek kényszer útján történő érvényesítése az egyének akaratával szemben azonban távol áll a büntetőjog eredeti eszmevilágától.

Érdemes megjegyezni, hogy az Egyesült Államokban a közterületen élést szankcionáló Los Angeles-i rendeletet a kegyetlen vagy szokatlan büntetések tilalmát kimondó 8. alkotmánykiegészítésbe ütközés miatt nyilvánították alkotmányellenesnek [Jones v. City of Los Angeles, 444 F.3d 1118, 1123 (9th Cir. 2006)] azzal, hogy nem alapvetően a (nem túlságosan súlyos) jogkövetkezmények, hanem maga a kriminalizálás teszi elfogadhatatlanná a szabályozást (GERRY, 2007). Szintén érdekesség, hogy a zéró tolerancia elvét meghirdető és alkalmazó William Bratton – aki New York City után Los Angelesben lett rendőrfőnök – hangsúlyozta a rendelet szigorú kikényszerítésének szükségességét: a hajléktalanok elzárását várta el minden egyes jogsértés megállapításakor (ALLISON, 2007, 255. o.).

Az Alkotmánybíróság a hivatkozott határozatában a mondottak szerint szükségesnek tartotta a hajléktalanság ügyének a szociális igazgatás és ellátás eszközeivel való kezelését. Ezzel teljes mértékben egyet lehet érteni. Mindazonáltal érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a biztonság fogalmának kiszélesedése, a kockázati társadalom és a fegyelmező állam működése a rászorultakról való gondoskodás körében is érzékelhető. A közhatalom által a megélhetés biztosítása érdekében nyújtott szolgáltatások egyre inkább

függnek olyan feltételek teljesítésétől, amelyek közvetlenül, de legalább közvetve a bűnözés elleni fellépést kívánják segíteni (LARKIN, 2007).

Magyarországon „monoki modell” néven vált ismertté az a szabályozási és jogalkalmazási megoldás, amely szerint a szociális ellátások meghatározott magatartáshoz, például közmunka végzéséhez köthetők. Valójában számos más településen születtek hasonló szellemű normák. Tarnalelesz község 3/1997. (IV. 30.) rendelete 7. §-ának (1) bekezdése egyebek mellett kimondta, hogy „*Nem jogosult az aktív korú nem foglalkoztatott személyeket egyébként megillető rendszeres szociális segélyre (megállapításra, folyósításra) az, aki [...] magát személyi tisztaságában, vagy környezetét elhanyagolja (pl. kertjét nem műveli), és ezek miatt mint munkahelyi helytállást, igényességet felmutatni nem tudó eleve kizárja a munkavállalói aktív körbe történő visszatérés lehetőségéből...*” Az Alkotmánybíróság megsemmisítette az idézett rendelkezést [31/2002. (VII. 2.) AB határozat], de az ugyanilyen, rendészeti felfogást tükröző szabályozás széles körben elterjedt.

Következtetések

Világosan látszik, hogy a modern állam intézményrendszere annak eredeti formájában nem tartható fenn a XXI. században. Ez azonban nem ad felmentést az alapértékeket sértő magatartások (például célzott ölés, kínvallatás), illetve azok elkövetői számára. A társadalom és az egyén védelme között lehet feszültség, de lényegi ellentmondás nem. Ennek a gondolatnak kell áthatnia a változásokhoz való viszonyunkat.

IRODALOM

- ALBRECHT, Hans-Jörg (2006): A biztonságkonceptió átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikára. *Belügyi Szemle*, 2. szám
- ALEXANDER, Janet Cooper (2012): Military Commissions: A Place Outside the Law's Reach. Stanford Public Law Working Paper No. 2115073, Stanford University, Stanford
- ALLISON, Tanene (2007): Confronting the Myth of Choice. Homelessness and Jones v. City of Los Angeles. *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review*, vol. 42, no. 1
- ANDREAS, Peter (2011): Illicit Globalization: Myths, Misconceptions and Historical Lessons. *Political Science Quarterly*, vol. 126, no. 3
- BASSIOUNI, Cherif, M. (1999): The Future of International Criminal Justice. *Pace Law Review*, vol. 11, no. 2
- BRODEUR, Jean-Paul (2007): High and Low Policing in Post-9/11 Times. *Policing*, vol. 1, no. 1

- BURRUSS, George (2007): Crime in 2020. In: Schafer, Joseph A. (ed.): Policing 2020: Exploring the Future of Crime, Communities, and Policing, Futures Working Group PFI-FBI – Police Futurists International – FBI. Quantico, pp. 104–132.
- CHEH, Mary M. (1998): Civil Remedies to Control Crime: Legal Issues and Constitutional Challenges. *Crime Prevention Studies*, vol. 9
- CRAWFORD, Adam (2003): “Contractual Governance” of Deviant Behaviour. *Journal of Law and Society*, vol. 30, no. 4
- DERSHOWITZ, Alan M. (2002): Why Terrorism Works. Yale University Press, New Haven–London
- DÉRI Pál (2008): A bűnügyi statisztika problémái és a bűnözés prognózisa. A Rendőrség Tudományos, Technológiai és Innovációs Tanácsa, ORFK, Budapest
- FANTOLY Zsanett (2008): A jogi személyek büntetőjogi felelőssége. HVG-ORAC, Budapest
- GARRETT, Paul M. (2007): Making “Anti-Social Behaviour” – A Fragment on the Evolution of “ASBO Politics” in Britain. *British Journal of Social Work*, vol. 37, no. 5
- GERRY, Sarah (2007): Jones v. City of Los Angeles: A Moral Response to One City’s Attempt to Criminalize, Rather than Confront, its Homelessness Crisis. *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review*, vol. 42, no. 1
- GÖNCZÖL Katalin (2010): Pesszimista jelentés a posztmodern büntetőpolitika klimatikus viszonyairól. *Mozgó Világ*, 4. szám
- GRAMCKOW, Heike (1997): Community Prosecution in the United States. *European Journal on Criminal Policy and Research*, vol. 5, no. 4
- GROSS, Michael L. (2006): Assassination and Targeted Killing: Law Enforcement, Execution or Self-Defence? *Journal of Applied Philosophy*, vol. 23, no. 3
- HUISMAN, Wim – KOEMANS, Monique (2008): Administrative Measures in Crime Control. *Erasmus Law Review*, vol. 1, no. 5
- IRK Albert (1928): Kínvallatás Oroszországban. In: Irk Albert tanulmányai a büntetőjog és a nemzetközi jog köréből. Haladás Nyomdarészvénytársaság, Pécs, 73–75. o.
- JAKOBS, Günther (2010): Zur Theorie des Feindstrafrechts. In: Rosenau, Henning – Kim, Sangyung (Hrsg.): Strafrecht und Strafgerechtigkeit, Peter Lang, Frankfurt, S. 167–182.
- JOH, Elizabeth E. (2009): Breaking the Law to Enforce It: Undercover Police Participation in Crime. *Stanford Law Review*, vol. 62, no. 1
- KORINEK László (1988): Rejtett bűnözés. KJK, Budapest
- KORINEK László (2003): Tendenciák. *Belügyi Szemle*, 1. szám
- KORINEK László (2010): Kriminológia I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest
- KSH (2012): Magyarország 2011. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- LANNI, Adriaan (2005): The Future of Community Justice. *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review*, vol. 40, no. 2
- LARKIN, Philip M. (2007): The ‘Criminalization’ of Social Security Law: Towards a Punitive Welfare State? *Journal of Law and Society*, vol. 34, no. 3
- LOCHNER, Todd (2008): iSound and Fury: Pretextual Prosecution and Department of Justice Antiterrorism Efforts. *Law & Policy*, vol. 30, no. 2

- MILOVANOVIC, Dragan (1997): Postmodernist versus the Modernist Paradigm: Conceptual Differences. In: Milovanovic, Dragan (ed.): *Chaos, Criminology, and Social Justice: The New Orderly (Dis)Order*, Praeger Publishers, Westport, pp. 3–28.
- Secretary-General (2010): *State of Crime and Criminal Justice Worldwide*. Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. Salvador, Brazil, 12–18 April, 2010 A/Conf. 213/3.
- SIMMONS, Ric (2007): *Private Criminal Justice*. Public Law and Legal Theory Working Paper Series No. 93. Ohio State University, Center for Interdisciplinary Law and Policy Studies, Columbus
- SZIKINGER István (2011): Al Capone karrierjének vége. *Belügyi Szemle*, 2. szám